

Žanić, Ivo. 2016. *Jezična republika. Hrvatski jezik, Zagreb, Split i popularna glazba*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 448 str.

Ivo Žanić (1954.–) kaštelanski je sociolingvist sa zagrebačkom adresom. Godine 1978. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je studijske grupe Jugoslavenski jezici i književnost te Komparativna književnost, a 1994. doktorirao disertacijom *Politički diskurs i folklorna matrica – tradicijska kultura i politička komunikacija u Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji 1988–1992*. Kao što se može vidjeti iz njegovih studijskih grupa, Žanić je osoba mnogih i različitih interesa pa se tijekom života i bavio mnogim različitim, ali povezanim stvarima: u osamdesetima je tako radio u novinstvu, u devedesetima kao slobodni pisac, istraživač i urednik u nekoliko časopisa i naklada, a trenutačno je zaposlen kao redoviti profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, na kojem drži kolegije iz sociolingvistike, stilistike i jezične politike. Žanić je i plodan publicist pa je u posljednjih 30–ak godina napisao i objavio na desetke znanstvenih i stručnih radova, a objavio je i sedam monografija. Počevši od najstarije, to su: *Mitologija inflacije. Govor kriznog doba* (1987.), *Smrt crvenog fiće (Članci i ogledi 1989–1993)* (1993.), *Prevarena povijest (Guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1990.–1995. godine)* (1998.), *Hrvatski na uvjetnoj slobodi. Jezik, identitet i politika između Jugoslavije i Europe* (2007.), *Flag on the Mountain. A Political Anthropology of the War in Croatia and Bosnia–Herzegovina 1990–1995* (2007.), *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci? O sociolingvistici animiranih filmova* (2009.) i najnovija, koju ćemo ukratko predstaviti, *Jezična republika. Hrvatski jezik, Zagreb, Split i popularna glazba* (2016.).

Žanićeva *Jezična republika* temelji se na mnogim njegovim dosadašnjim radovima i istraživanjima, a sastoji se od *Uvodne napomene*, šest poglavlja, *Literature* i *Kazala važnijih imena*. Sama tematika Žanićeve monografije predstavlja novinu u hrvatskom jezikoslovlju jer se dosad nitko nije bavio hrvatskim jezikom kroz prizmu popularne glazbe. Takvim se pristupom poslužio i u svojoj prethodnoj monografiji zanimljiva naslova *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?*, u kojoj je analizirao stavove prema hrvatskom jeziku, narječjima i govorima na temelju sinkronizacija crtanih filmova, što mu je omogućilo i više nego uspješne zaključke. Premda svojom temom zalazi u mnoga različita područja znanstvenog interesa, kako autor zaključuje već u *Uvodnoj napomeni* (str. 9–10), »[o]vu knjigu nije teško disciplinarno odrediti: u krovnom, općem smislu pripada sociolingvistici, ali nemali dijelovi zalaze u povijest jezika, bilo standardnog u 20. st., bilo medijskog na smjeni tisućljeća, neki se bave globalnim engleskim i njegovom inkulturacijom, pa bi spadali u kontaktnu lingvistiku, neki uvidi u slengove i regionalne i gradske govore ponajprije se tiču identitetsko–simbolične funkcije jezika, a poveći dijelovi bili bi sociokul-

turna lingvistika zabavne i popularne glazbe...« (str. 9). Pa ipak, zaključuje Žanić, zajednički bi joj nazivnik bio sociologija jezičnog iskustva.

U prvom poglavlju naslovljenom *Jezič pod nagibom ili: zašto hrvatski klizi prema moru i Zagrebu* (str. 11–78) autor se tako bavi sociologijom jezičnog iskustva u vremenu nakon proglašenja hrvatske neovisnosti. Kako ističe, »[o]ve stranice nastaju iz dubokog uvjerenja da je baš taj aspekt razdoblja u kojem se, nakon državnopravnog osamostaljenja i institucionalnog dovršenja Hrvatske, hrvatski jezik najzad, bez izvanjske prijetnje (i izlike), ima suočiti sa samim sobom ključan i da pitanja unutrašnje varijetetne dinamike idealno načinju tri teksta s početka devedesetih i jedan politički intervju s njihova kraja. S njima bi trebao početi svaki ozbiljan razgovor o temi *hrvatski u 21. stoljeću*« (str. 14) (njegovo isticanje). Prvi je tekst koji Žanić spominje kratak prilog romanista, slavista i povjesničara književnosti Ive Frangeša napisan potkraj 1991. godine, a dotiče se odnosa hrvatskog standardnog jezika i njegovih dijalekata, dok je drugi tekst nešto duži prilog fonetičara Ive Škarića iz 1994. godine sa zaključkom da se hrvatskim osamostaljenjem pomaknulo jezično težište i da je ono sada otprilike u Gorskom kotaru, na mjestu susreta štokavskoga, kajkavskoga i čakavskoga govora, koje on smatra podjednako važnim za optimalizaciju hrvatskog standarda. Treći je tekst opsežan intervju bivšeg predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana u Glasilu katoličke mladeži – MI iz 1998. godine u kojem se on, između ostalog, osvrnuo na to da Hrvatska još nije duhovno integrirana ni jezično ni regionalno. Svi ti tekstovi pokazuju različite stavove prema hrvatskom standardnom jeziku i hrvatskim govorima koji dobrim dijelom ne odgovaraju suvremenoj hrvatskoj jezičnoj zbilji i praksi.

U suvremenoj hrvatskoj jezičnoj zbilji i praksi lokalni vernakulari, ponajprije zagrebački i splitski, sve više utječu na normu, iako se njihovi utjecaji razlikuju. Primjerice, splitski vernakular »ne proizvodi izravan pritisak na normu kao takvu, nego ubrzano povećava leksičko–frazološki repertoar medijskog jezika i još nekih tipova javne komunikacije, te preslaguje žanrovsku i teritorijalnu hijerarhiju prestiža. Nasuprot tome, elementi zagrebačkog vernakulara izravno utječu na standard zbog činjenice da je posrijedi glavni grad u kojemu su sjedišta nacionalnih medijskih kuća« (str. 49). Tri najčešća elementa, formalno i povijesno kajkavskog podrijetla, koji utječu na aktualnu normu jesu širenje sinkretičkog vokativa, širenje futura prvog na mjesto futura drugog i širenje prezenta svršenih glagola u službi imperativa ili futura, a sva su tri elementa, zanimljivo, zapravo posredovani neosporivo najprestižnijim varijetetom – zagrebačkim. »On je zapravo jedini jezični protagonist koji ima moć na kraju presuditi hoće li nešto izvorno kajkavsko postati i zagrebačko, dakle modelsko za govornike u širem metropolitanskom okružju, a medijskim posredovanjem poznato – neovisno o vrednovanju – i u najširem dosegu« (str. 50). Zanimljivo je primijetiti da svi ti elementi ne djeluju ni nepravilno ni začudno pa se medijskim posredovanjem šire diljem Hrvatske. No tek ostaje vidjeti hoće li njihova sveopća upotreba izvršiti utjecaj na normu. Kako zaključuje Žanić, »[z]a sve navedene primjere i tendencije vrijedi pak opća zakonitost jezične, ovdje prije svega gramatičke mijene: kao što trajno postoji tendencija da se oblici (forme) iz nestandardnih varijeteta prošire u standardni, da postanu standardne, tako načelno djeluje ten-

dencija u suprotnom smjeru, makoliko teško bilo uvijek razgraničiti što pripada nadregionalnom razgovornom registru a što konvencionalnom dijalektu; stoga svaka forma uvijek ima razdoblje nejasna ili dvoznačna statusa« (str. 71–72).

Daljnji utjecaj zagrebačkog vernakulara autor pokazuje u sljedećem poglavlju, koje nosi naslov *Nepokoreni grad, ili: kako su Zagrepčani naglasno preživjeli 20. stoljeće* (str. 79–157). U njemu autor opisuje muke po naglascima koje najčešće doživljava nenovoštokavsko stanovništvo u pokušaju da savlada normativnu novoštokavsku prozodiju. Dok je jedni nikako ne mogu savladati, drugi joj se iz različitih razloga opiru, a svi se zajedno radije prilagodavaju zagrebačkoj prozodiji. Kako zaključuje Žanić, »[n]ešto jezično zagrebačko ne širi se (samo) tako što Zagrepčani zauzimaju sve veći stvarni ili simbolični prostor, nego i tako što sve više ljudi postaje Zagrepčanima« (str. 143). Stoga je izgledno da, što se tiče prozodije, hrvatski standardni jezik nikad neće moći utjecati na hrvatske vernakulare, posebice na zagrebački, koji uživa velik prestiž.

U trećem poglavlju, naslova *Kaleto moja draga... ili: Melodije Jadrana i mirna jezična reintegracija mora* (str. 159–232), Žanić se bavi pitanjem afirmacije dijalekata, posebice čakavskog, pri čemu zaključuje da raznovrsne pjesničke smotre, časopisi, kazališni i folklorni festivali, televizijske serije itd. svakako pridonose njihovoj afirmaciji. Premda, dobro uočava Žanić, kada se govori o dijalektu i dijalektalnoj književnosti, gotovo nitko štokavski ne smatra dijalektom. »Jezična ideologija hrvatskih vukovaca, iako deklarativno odbačena, očito nastavlja živjeti po inerciji, jer je inače teško objasniti zašto u ionako skromnu fondu dijalektalnih tekstova u udžbenicima hrvatskoga praktički nema štokavskih, slavonskih« (str. 165). Žanić se osobito osvrće na splitske *Melodije Jadrana* jer su svojim kontinuitetom od sredine šezdesetih do sredine sedamdesetih stilizaciju jednog regionalnog varijeteta učinile nacionalno poznatom. Štoviše, one su u javnu jezičnu sferu (re)integrirale jedan kulturni areal – jadranski ili mediteranski – koji je u njoj bio samo deklarativno prisutan, ako i tako. Žanić navodi tri ključna razloga zbog kojih je taj kulturni areal bio neintegriran u nacionalnu cjelinu u prvoj polovici 20. st. Prvi je razlog jezični, odnosno jezična politika hrvatskih vukovaca, zbog koje u standardu nema najvažnijeg čakavskog doprinosa. Drugi je razlog taj što Hrvatska seljačka stranka između dvaju svjetskih ratova nije mogla uklopiti ekonomiju i strukturu obalnih i otočnih naselja u svoju temeljnu ideološku dihotomiju selo/grad. Treći su razlog etnologija i folkloristika, koje su ignorirale maritimne tradicije zbog uvjerenja da južnoslavensko stanovništvo ima isključivo kontinentalni karakter.

Osim afirmacijom čakavskog dijalekta, autor se bavi i pitanjem kakav bi se čakavski dijalekt trebao afirmirati. Treba li težiti promociji arhaične varijante čakavskog dijalekta s prepoznatljivim osobitostima ili se dopušta i promocija suvremene varijante s, primjerice, primjesama nečakavskih osobitosti, što bi neki nazvali i hibridom? Autorovo je mišljenje jasno: »[h]ibridizacije su trajan proces u svakom jezičnom razvoju i komunikaciji, posebno u urbanim sredinama u kojima se stječu govornici različitih polazišnih idioma; hibridnost ili preklapanje registara i jezičnih praksi prirodan je način postojanja jezika. U svojim početnim desetljećima festivali su prema njoj imali dvojak odnos: *Melodije Jadrana* su je tolerirale, odnosno nisu imale programski osviješten odnos prema tom aspektu,

jer nisu sebe izvorno vidjele kao instituciju s nacionalnom ili regionalnom kulturnom i jezičnom misijom, a MIK i Krapina programski su odbacivale sve što nije bilo dijalektološki i kulturnopovijesno ovjereno, jer su se vidjeli kao institucije kojima je zadatak čuvati i autohtoni jezični izraz svojih regija, krapinski festival i kao rijetko mjesto na kojemu se, posebno nakon sloma Hrvatskog proljeća, može iskazivati nacionalni identitet i aktivirati domovinska simbolika« (str. 231).

Sljedeće poglavlje, naslovljeno *Dijalekt na struju i na drva, ili: popularna glazba kao jezična praksa i politika* (str. 233–298), započinje zanimljivom tvrdnjom o postojanju dviju nerealnih dogmi o standardnom jeziku i dijalektu u posljednjih pola stoljeća. »Jedna glasi da je u hrvatskom povijesnom, kulturnom i društvenom kontekstu neizbježno i prirodno da se standardni jezik, iako neosporno i dosljedno oblikovan na novoštokavskoj osnovici, trajno *obogaćuje* iz kajkavskih i čakavskih izvora, što ujedno tvori njegovu bitnu identitetsku odrednicu. Drugom se tvrdnjom zvoni na uzbunu zbog *izumiranja* dijalekata pod pritiskom sveprisutnog engleskog, ali i standardnog hrvatskog« (str. 233) (njegovo isticanje). Žanić na mnogim primjerima pokazuje da to baš i nije tako. Također, nadovezujući se na problem hibridizacije iz prethodnog poglavlja, Žanić objašnjava što bi zapravo označavao termin 'pravi' idiom koji se često spominje u javnom prostoru. »Idiom nije 'pravi', autentičan, kad se zamrzne bilo koji njegov razvojni stupanj ili socijalni obuhvat, nego upravo u mijeni koju trajno prolazi; 'pravo' nije ni ono što se dobije kad se po nekom kriteriju izdvoje neke jedinice, nego ono što nastaje u prožimanjima i inovacijama, jer da nije tako, dijalektu bi svrha bila u njemu samome, a ne u tome da bude sredstvo komunikacije i da se u njoj razvija. Iza muzealizacije uvijek je neka ideja zlatnog doba koje treba obnoviti, a iza mijene – životna dinamika« (str. 258) (njegovi navodnici). Drugim riječima, arhaičnost i idealizacija prošlosti trebali bi dati primat autentičnosti i stvarnosti, što je u posljednje vrijeme i slučaj kod popularne glazbe na dijalektu. »Popularnoglazbeni žanrovi dojmljivo pokazuju da čiste dihotomije *standard/ dijalekt, domaće/ strano i stilski obilježeno/ stilski neobilježeno* odavna ne postoje, ako su ikad i postojale u oštroj opreci« (str. 294), a upravo ti žanrovi uspješno posreduju lokalne govore na nacionalnoj razini, tj. pridonose njihovoj revalorizaciji.

U petom poglavlju, pod naslovom *Lingvistički kulci babilonci, ili: makaronizam i jezične igre u popularnoj glazbi* (str. 299–365), Žanić govori o samim tekstovima popularne glazbe. »Osim što proizvode estetske, kulturne i komercijalne učinke, tekstovi su popularne glazbe zanimljivi i znanosti o jeziku kao važno mjesto jezičnih doticaja i hibridizacija, izvori i/ili prijenosnici jezičnih inovacija, okvir simbolične upotrebe jezičnog materijala i jezičnih konstrukcija identiteta« (str. 299–300). Naravno, da bi analiza tih tekstova bila uspješna, u obzir se mora uzeti odgovarajući pristup. Miješanje jezika i makaronizam imaju dugu povijest, još od renesansne makaronske poezije s kraja 15. st., pa stoga nije začudno što se makaronisti, tj. jezični ludisti, javljaju i dandanas u poeziji i glazbi. »Suvremena sredstva masovne komunikacije osvijestila su i proširila repertoar jezične heterogenosti, tj. u žanrove popularne glazbe uvela ne samo pojedinačne posuđenice ili sintagmatsko–frazеолошке interpolacije, nego i slučajne strukturne, fonetske i druge bliskosti i podudarnosti među genetski

raznolikim jezicima kao plodan izvor ludizma, ironije i parodije. Najzastupljeniji strani jezik, globalni engleski, naslojio se (i) na autohtone hibridizacijske procese i jezičnoludične prakse u punom opsegu kulturnih formacija i žanrovskih poetika: tradicionalni i urbani folklor, makaronizam, gradsku *leutašku* liriku, poetike autora iz nacionalnog književnog kanona...« (str. 352) (njegovo isticanje).

U posljednjem se poglavlju, naziva *Kad se jezik odijeva za izlazak, ili: engleski i hrvatski odozgo, odozdo i poprijeko* (str. 367–418), Žanić dotiče globalnog engleskog i globalizacije, koji, smatra Žanić, ne bi trebali biti shvaćeni negativno, jer anglizama i nema previše u govoru (mladih), a globalizacija je pridonijela i heterogenizaciji kultura i jezika: »posrijedi je zapravo razrada (jezične) baštine i potvrda njenih velikih apsorpcijskih potencijala, a što se tiče zahvaćanja u inojezičnu građu, ne radi se o novom procesu, kojim bi se 'kvario' materinski jezik, nego o zamjeni predloška za tvorbene inovacije i integraciju u vlastiti sustav (...)« (str. 384) (njegovi navodnici). Povezana s frekventnom upotrebom anglizama jest i upotreba dijalektizama te kolokvijalizama u medijima. »U svim je raspravama riječ zapravo o promjeni jezičnoga krajolika u medijima, dakle u sferi za koju se od početaka standardizacije i kodifikacije podrazumijevalo da je domena standarda, čak mjesto na kojemu je on i najvažniji i kojim se on posreduje najširoj javnosti kao još jedan oblik institucionalne i društveno kontrolirane poduke« (str. 412). Žanić pritom ne smatra da je to svojevrsna »destrukcija standarda«, »nego proces u kojem se iz masovnih medija relativno brzo povlači diskurs koji je desetljećima bio sintaktički, morfološki i leksički vrlo bliz znanstvenom i administrativnom registru. Zamjenjuje ga kompleksan, fluidan i dinamičan registar koji nije jednostavno imenovati ni definirati mimo opće naznake da je na djelu približavanje diskursa tog segmenta javne sfere razgovornim varijetetima« (isto). Kolokvijalizacija medijskog jezika tako se ne bi trebala smatrati procesom odbacivanja standarda, nego procesom u kojem standard postaje jedan od varijeteta.

Nakon tog posljednjeg, šestog poglavlja slijedi *Literatura* (str. 419–441) s više od 400 bibliografskih jedinica i *Kazalo važnijih imena* (str. 443–447), koji pokazuju velik opseg autorovih istraživanja i njegovu znanstvenu širinu. Zaključno se može reći da je Žanićeva *Jezična republika* prva hrvatska monografija koja je posvetila toliku pozornost popularnoj glazbi i još je k tomu povezala s jezikom, a vrijedi, naravno, i obrnuto. Utemeljena na već poznatom i Žaniću svojstvenom interdisciplinarnom pristupu, ova je monografija elokventan i informativan prikaz rekonstrukcija mnogih poznatih i nepoznatih jezičnih biografija i refleksija o jezičnim praksama koje na svakoj stranici potiču čitatelja da preispita vlastiti odnos prema standardnom jeziku, varijetetu kojim se služi i varijetetima kojima je okružen. Uspješno prikazavši crtane filmove u svojoj prošloj monografiji kao sredstvo posredovanja različitih varijeteta i stavova prema njima na nacionalnoj razini, Žanić je i u ovoj monografiji uspješno prikazao kako popularna glazba čini isto. Time je još jednom pokazao dobar sociolingvistički nos za aktualna zbivanja u hrvatskom jeziku i njegovim varijetetima, ostavivši nas s pitanjem na koji se još način kod nas, svjesno ili nesvjesno, posreduje jezik – način koji će Žanić sasvim sigurno prvi opisati.